

עורך: עידו בסוק
מערכת: אורח מלול, אורח רינגל,
אילנה ברטוב, זהבה הרפז,
אסתר לטטני, שולמית אורן,
מיקי לאטי, רות דה-יוהנס

ד.פ. ה.ד.ר.כ.ה.
ל.ת.ו.ר.י. ה.א.ו.ל.פ.י.ם

ג'ריון | כספו השני | נובמבר 1991

שלל המראות והריחות הקשורים בחג
לידודותיים ומוכרים לעולה.

אפשרות נוספת לחיזוק החוויה: עריכת מסכת או
מסיבת חנוכה. במסכת כזאת אפשר להדגיש את
עניין קיבוץ הגלויות - התלמידים ידליקו נר
לכל גלות שהגיעו ממנה (בתוספת הזכרת
גלויות שנבצר מהן להגיע ארצה, כגון יהדות
סוריה כיום). אם האולפן הומוגני מאוד, וכל
תלמידיו הגיעו מבריה"מ, אפשר להדליק נר לכל
אזור או עיר: אוקראינה, מוסקווה וכו'. בנוסף
לכך, אפשר להדליק נרות לציון אירועי גבורה
שונים - בגולה ובארץ. ניתן להזמין לשם כך
חייל במדים, שהתלמידים ידליקו את נרותיהם
מליד שהוא מחזיק.*

באשר למשמעות חנוכה, כידוע, הרורות השונים
הדגישו דגשים שונים בחנוכה: יש שייחסו את
עיקר המשמעות למאבק הרתי - נגד הסלווקים
(הקרויים במסורת 'יוונים') מטמאי בית-המקדש,
שניסו לכפות על יהודים אכילת חזיר וסגירה
לפסל (פרשת מתתיהו במודיעין), ויש שהדגישו
את יסוד התקומה הלאומית (ראשית מלכות בית
חשמונאי ביהודה העצמאית) ואת מאבק
'המעטים מול רבים'. יסוד לאומי זה הובלט
מאוד בציונות.**

* יוסף לבקוביץ', מנהל האולפן לשעבר בנצרת, הגה
הפעיל מסכת כזאת במשך שנים רבות.

** להעשרת הרקע ההיסטורי ולהיכרות עם שירי
חנוכה וקטעי סיפור הקשורים בחג, ראו החוברת חגי
ישראל - חג החנוכה, הוצאת האגף לחינוך מבוגרים,
תשל"ז.

פתיח

וכן השמן לא יחסר

בכל חג קיימים כמה היבטים, בהגשים שונים:
היבט היסטורי, היבט דתי, היבט חווייתי והיבט
לשוני. הואיל ואין אפשרות לעסוק באולפן
באופן רציני בשלל המישורים האלה, על המורה
לבחור בכל פעם היבט אחד או שניים שיבליט
ככיתה בטיפולו בחג - הן על-פי אופיו של החג
והן על-פי צורכי הכיתה ונתונה.

לרוב הגדול של תלמידינו העיסוק בחג זה או
אוד הוא חשיפה ראשונה לעולם שלם של
מושגים, סמלים, מנגינות, מאכלים וכו'. הואיל
ואנו מעוניינים כי בסופה של ה'חשיפה' גם
יישאר בזיכרונום אוצר המלים והמושגים שרכשו
- בעברית - ניתן להמליץ על תרגיל החזרה
שלהלן, המשלב גם הומור והפעלת דמיון:
מצידים על הלוח ציור של חבילה, ומטילים על
התלמידים משימה המנוסחת כך: 'הודי נמצא על
הירח ואנו מסדרים בשבילו חבילה לחג מסוים -
מה נשים בחבילה?' על התלמידים לומר את כל
הפריטים השייכים לאותו חג (על-פי זיכרונום
מהעבר או על-פי מה שלמדו זה עתה). אין
מדובר רק בפריטים ריאליים אלא גם בפריטים
מומצאים הרלוואנטיים לחג: 'מים' לראש השנה
- לצורך תשליך, 'פירותים' לבדיקת חמץ לפסח
ועוד.

לחנוכה תיראה 'הערכה לאסטרונאוטים' כך
(פתוח לתוספות):

נחת
חנכייה
שמן
זבבות
סאלנות
חלון
סביבון
זבאי חנכה
שירי חנכה

תרגיל חזרה מהנה אחר: לכל תלמיד ניתן
כרטיס ובו 15 שאלות ותשובה לאחת השאלות
בלבד. על התלמידים להסתובב ולשאוב זה מזה
את התשובות ל-14 השאלות האחרות.

את הצד החווייתי, החשוב לכל חג, אפשר ליצור
על ידי 'פינת חג' או חדר חג ובו תפאורה
ליצירת האווירה המתאימה. כל כיתה מכינות את
האולפן תוכל להיכנס לחדר בתורה ולספוג את
המיטען שאנו, הישראלים, סופנים מאז היותנו
בגן. בחדר חנוכה יהיו על שמשות החלונות
צלליות של סביבונים, כדים, נרות וכו'. אפשר
להשתמש גם בתמונות על נושא החג שהפיק
מרכז ההסברה, ומורה בעל יוזמה יוכל להציג גם
תערוכה של חנוכיות. במקום יילמדו גם שירי
חג, התלמידים יטעמו את מטעמי החג (אפשר
לעמוד, בהקשר זה, על מטעמי החג בעדות
השונות) ויתבוננו באביזרים השונים. כך יהפכו

הצעה לטיול

בעקבות המכבים

פנינו אל תחום המועצה האזורית מודיעים, שהיא הייתה, עד למלחמת ששת הימים, אזור ספר על גבול מדינת ירדן. המסלול שלנו עובר לאורך כביש 443, והוא חלק מתוואי דרך קדום. אחת הדרכים העתיקות מיפו לירושלים עברה בתוואי זה.

נתחיל במחלף בן-שמן שעל כביש ירושלים-ת"א (כביש מס' 1). נעלה על המחלף ונעבור על-יד הפנייה לבית-הספר החקלאי בן-שמן.

כדאי להמשיך עד לשלט המורה ימינה למצפה מודיעים, על מנת לצוד שתי ציפורים - שולחנות פקניק ותצפית מהמצפה.

אנחנו ביער הרצל - היער הקקילי הראשון. במרכז היער - 'מצפה מודיעים', מיגדל תצפית דמוי לפיד על יד אמפיטיאטרון קטן. על המיגדל יושב באופן קבוע שומר שתפקידו להתריע על שרפות ביער.

המצפה נחזור לכביש הראשי (443) ונפנה מזרחה.

מצפון (משמאל) לכביש כניסה לנאות קדומים - 'השמורה הלאומית של טבע הארץ במקורות ישראל'. זהו גן בוטאני המשתרע על שטח של 2,500 דונם, שניטע באופן מלאכותי על מנת לשקף את נופי הארץ כפי שהם באים לידי ביטוי בתנ"ך במשנה ובתלמוד.

נמשיך מזרחה ונעבור את המושב השיתופי מבוא מודיעים. היישוב הוקם כהיאחזות נח"ל תחת ב-1964, על הגבול עם ירדן. לאחר 67, התאזרח המקום והפך קיבוץ של פועלי אגודת ישראל. ב-1974 עבר הקיבוץ למבוא-חרון (על הכביש שבין לטרון לבין צומת בית-חרון), ובמקום התיישבו עולים חדשים באר"ב.

קצת אחרי היישוב, נבחין בשלט כתוב באותיות מאוחרות עיניים: קברות המכבים. נעקוב אחר השלט, ניכנס שמאלה ונחנה במגרש החניה ונצא לסיור קצר כבן שעה.

סמוך לחניה, מערכת קברים חצובה בסלע ועל ידם שלט קבוע באבן: יער המכבים. הערבים קראו לקברים אלו 'קבור אל-יהוד'. היות שהם נמצאים במרחק של כק"מ מהכפר הערבי אל-מידיא, המונה עם מודיעים הקדומה, סברו המורים בנימנטיה 'הרצליה' שבתל-אביב הקטנה, עד בשנת 1910, שאלו הם קברות המכבים. הם

175 - אנטיוכוס הרביעי ('אפיפנס') עולה לשלטון. בית סלווקוס מובס בידי הרומאים ונאלץ לשלם מיסים כבדים. עקב כך, הוא מבטל את שיחרור ירושלים ממיסים ומעמיק את מאמצי ההלניזציה ('התייוונות') שלו, כדי להגדיל את כוח האדם שבשליטתו. בין היהודים נמצאים אנשים הששים להתיוון, בין השאר לצורך קבלת משרות וקבלת טובות הנאה (יסון הכוהן הגדול). מולם מתייצבים ה'חסידים', המתנגדים להתיוונות.

168 - אנטיוכוס יוצא להילחם במצרים ונאלץ לשוב על עקבותיו. ידיעה מוטעית על מותו גורמת ל'חסידים' להתארגן למרד. המלך שולח צבא נגדם ונוקט צעדי דיכוי נגד תושבי ירושלים. בין השאר הוא מנסה להנהיג 'רפורמות' דתיות, מתוך הנחה שהדת היהודית המיוחדת היא שורש מרדנותם של היהודים.

167 - נעשה ניסיון לכפות על תושבי מודיעים לסגור לפסל זאוס. מתתיהו ואיתו בניו מתמרדים ובורחים להרי גופנה (צפנית למאללה כיום). בראש הצבא המתקומם עומד יהודה, בן מתתיהו. אפולוניוס, שנשלח ללחום בהם, מובס על ידם ונהרג. צבא נוסף, בראשות סרון, מנוצח על ידי יהודה במעלה בית חרון. בעקבות תבוסת סרון, נשלח צבא גדול בן 10,000 איש, בראשות גורגיאס, להילחם ביהודה. באמצעות תכסיס מחוכם, תוקף יהודה חלק ממחנה גורגיאס שנותר באמאוס (כיום: לטרון). גורגיאס נמלט לאשדוד.

בעקבות התבוסות, אנטיוכוס מבטל את גזירותיו, אך המרד נמשך, במטרה להביא לשיחרור מלא של הארץ.

164 - ליסיאס, מטובי מצביאי של אנטיוכוס, תוקף צבא סדיר, שנראשו עומד יהודה המכבי, ליד בית צור (צפונית לחלחול כיום). בעיצומו של הקרב, גודע ליסיאס על מות אנטיוכוס הרביעי. הוא כורת שלום עם יהודה כדי להתפנות למאבק על המלוכה. בכ"ה כסליו, דצמבר 164, מטהר יהודה את בית המקדש.

162 - קרב עם ליסיאס, שכמעט נגמר בתבוסת אנשי יהודה. ליסיאס מפסיק את המלחמה בשל בעיות בחצר המלוכה באנטיוכיה.

161 - הקרב עם ניקנור ליד חרשה (סמוך לגבעון). ניקנור מובס (י"ג אדר).

160 - מות יהודה בקרב עם בקיידס. ליד בארות (כיום אל-בירה).

142 - שמעון, אחי יהודה, משחרר את יהודה כליל מעול הסלווקים.

הערה כללית נוספת: אפשר להסב את תשומת ליבם של תלמידינו לקשר בין החגים השונים לאימפריות הגדולות של העולם העתיק: חנוכה קשור ביוון (ליתר דיוק, בממלכה ההלניסטית שהקים אלכסנדר מוקדון), פורים קשור בפרס, פסח במצרים, תשעה באב ברומא וכו'. (בהקשר זה, אפשר להצביע על כך שחנוכה אינו חג שנוצר במקרא, משום שפרשת המאבק בשלטון הסלווקים ושיחרור יהודה מעולם, שנסתיימה בשנת 142 לפנה"ס, מאוחרת לחתימת המקרא.) חג החנוכה (כחגים אחרים שיש בהם גם יסוד היסטורי) יכול להיות גורם מומן ללימוד מונחים מתחום ההיסטוריה: לפני הספירה / לספירה; חורבן הבית, בית ראשון / שני, כיבוש, כובש, מרד, שיחרור וכו'.

בארנו

חג החנוכה

רקע היסטורי

תאריכון (כל התאריכים הם לפני הספירה):

538-332 - ארץ ישראל תחת שלטון פרסי; יהודה נהנית מאוטונומיה מלאה.

332 - אלכסנדר מוקדון כובש את א"י מידי הפרסים ומעניק ליהודים אוטונומיה מלאה. לאחר מות אלכסנדר נחלקת ממלכתו בין הדיאדוכים (יורשים) שלו, והשטח של מצרים-סוריה-א"י מחולק בין בית תלמי ובית סלווקוס. א"י נמצאת תחת שלטון בית תלמי.

200 - בית סלווקוס שמרכזו באנטיוכיה שבסוריה (על גבול טורקיה) כובש את הארץ, עד רפיח, ומספח לשלטונו את יהודה. אנטיוכוס השלישי מעניק ליהודים חופש דתי ומדיני ומשחרר את ירושלים מתשלום מיסים.

שהחלו במסורת של עלייה לקברות המכבים, מדי שנה בחג החנוכה. מסורת יפה - גם אם הויהו של הקברים מוטל בספק גדול. בתקופה היוונית-הלניסטית הקבורה השכיחה הייתה הטמנת הגופה בשלמותה בתוך כוך במערה או בחציבה בסלע או בתוך ארון מתים עשוי אבן (סארקופאג), ואילו בקברים החצובים שלפנינו, כל קבר מורכב מפיר אנכי שאליו מחוברים שני תאים המתאימים לקבורת אדם יחד. על יד הקברים הוקמה רחבת זיכרון לחללי האיזור שנפלו בקרבות ישראל, ומאז 1944 יוצא מבאן כל שנה בערב חנוכה 'מירוח הלפיד' של תנועת 'מכבי' אל מישכן הכנסת בירושלים.

מבאן נצא ברנל לסיור קצרצר, להריח את החורש הארצישראלי, לתצפית נוף ולהסבר. נפנה אל דרך העפר שמאחורי אתר ההנצחה לחללי צה"ל, ונפנה בה שמאלה (לכיוון מישלט 219). בנקודה זו (לפני הפנייה שמאלה) נרים ראש ולא נחמיץ את הבתים שעל הרכס ממול. אלו בתי הכפר אל-מידיא, ששמו משמר את שמה של מודיעין הקדומה. אחרי הליכה קצרה נגיע לשלט כתום ועליו סיפורו של הקרב על משלט 219. מאחורי השלט קבר השיח ערבאווי. מבאן נספור 40 צעדים (!) במשך דרך העפר וניכנס אל בינות העצים שבצד ימין של הדרך (מזרחה). בין העצים פזורים שרידים של מבנה גדול. כאן חפרו שני ארכיאולוגים צרפתים (גרין ב-1870 וקלרמון גנו ב-1874) ומצאו שמדובר בשרידי בניין מהתקופה הביזאנטית (המאות רביעית-אמצע שביעית). קלרמון-גנו שיער שזהו המקום המופיע במפת מידבא (שרידי ריצפת פסיפס של כנסייה ביזאנטית שנתגלו במידבא שבעבר הירדן המזרחי. איור הפסיפס הוא מפת ארץ-ישראל).

חוקרים סבורים שהאומן שעשה את מפת הפסיפס נעזר בספר בשם 'אונומסטיקון' שנכתב בידי אוסביוס, אחד מאבות הכנסייה בקיסריה במאה הרביעית. בספר זה כתוב: 'מודיעים - כפר אצל לוד, משם היו המכבים, אשר את מצבתם מראים עד היום'.

הארכיאולוג קלרמון-גנו שיער שהמבנה הביזאנטי באתר הזה הוקם באתר הקבר של קברות המכבים, הוא הקבר המתואר בספר מכבים א פרק יג, פסוקים 27-30. אולי כאן עמדה הפירמידה הגדולה שבנה שמעון וראוה יורדי חים, ואולי לא? עד שיימצא מקום אחר שיווהה עם הקבר, ניתן לשער שכאן היה המקום.

נתקדם בין עצי האורנים צפונה, עד לקצה החורשה. אנחנו עומדים מעל אפיק נחל מודיעין. נצפה מזרחה אל הכפר אל-מידיא ואל ההרים שמולנו. כאן עבר הגבול בין ישראל לירדן במשך 19 שנה, לאחר קרבות קשים שניהלו חטיבות צה"ל באזור ב-1948.

אם אמנם נכון הויהו של הכפר אל-מידיא, כמודיעין העתיקה, הרי שאנו באזור מולדתה של משפחת חשמונאי, שהחלה את המרד ביוונים הסלווקים בשנת 167 לפנה"ס, ובאומץ ובמסירות כוננה מדינה יהודית ב-142 לפנה"ס. כדי להבין את האירועים, נוציא מתיקנו את ספר המכבים ונקרא את המסופר במכבים א', פרק ב' (ונסביר שהספר הוא אחד מהספרים החיצוניים - ספרים עתיקים שנתחברו בסוף ימי בית-המקדש השני, ובתהליך הקנוניזאציה, בסוף המאה הראשונה לספירה, לא כללו אותם החכמים בתנ"ך).

כאשר התגבש צבא מורדים קטן סביב יהודה המכבי, היה עליו ועל אנשיו לעזוב את מודיעים. ולברוח להרים. ההרים שמולנו - הרי גופנה - משמשים להם מסתור. זהו אזור הבנוי שלוחות הרריות מוארכות ומבוותר על-ידי נחלים עמוקים; אזור שאינו נגיש לצבא גדול ומסודר, אך מתאים כמיקלט ללוחמת גרילה שהמורדים נקטו בה. כמו כן מאפשר הגובה הטופוגראפי תצפית טובה על הרכבים המובילות מהמישור אל ההר.

נחזור על עקבותינו אל האוטובוס, לנסיעה קצרצה לכיוון שאליו מורה השלט. שילת לפני הכניסה ליישוב משמאלנו נראה שלט: כפר חשמונאי - כאן שוחזרו מיתקנים הקלאים עתיקים ומלאכות עתיקות. ניתן להכיר מקרוב מיתקנים כמו: בית-בד, שומרה, גת, טבון ועוד.

ורדה-לי סולטר

קטע האזנה

(להאזנה במשותף על ידי כל הכיתה)

הטקסט שלהלן לקוח מסדרת שלום מירושלים, קלטת 6. יש להקדים להאזנה שיחה מקדימה קצרה על מונחים מרכזיים: יוונים, ישראל, חשמונאים, מורדים, בית-המקדש. אין לתת בידי התלמידים את התמליל הכתוב.

מהי חנוכה?

השם חנוכה מציין את חנוכת בית המקדש אחרי ששיחררו אותו המורדים היהודים מן היוונים. חנוכה - לחנוך - טקס שעושים כשמתחילים להשתמש במקום חדש. חנוכים בית חדש. בית-ספר חדש.

אחרי שהלוחמים החשמונאים סיהרו, ניקו את המקדש מן הפסלים והאלילים של היוונים והבינו אותו שוב לתפילה של יהודים - חנכו אותו. משם החג חנוכה בא גם השם של החנוכייה - המנורה, שאפשר להדליק בה עד שמונה נרות, או תשעה עם השמש. החנוכייה העתיקה ביותר שנמצאו הן מן המאה העשירית.

מניין בא השם מכבי?

השם מכבי כותבים בדרך-כלל ב'כ', אבל מוצאים אותו כתוב גם ב'ק'. לפי זה, השם מקבי בא מלשון מקבת - מין פטיש. מתתיהו החשמונאי קרא לבן שלו יהודה המקבי, כי הוא מכה באויבים כמו פטיש, כמו מקבת. אבל יש עוד פירושים לשם. מכבי הוא גם ראשי תיבות של הפסוק: מי כמוך באלים ה', כאשר את שם ה' כותבים ב'י'. ועוד פירושי: מכבי הוא גם ראשי תיבות של: מתתיהו כהן בן יוחנן.

I. שאלה מנחה אחרי האזנה ראשונה:

בקטע ששמעתם מוסברים _____ (מושגים כגון 'חנוכה', 'בית מקדש'); מה הם?

II. א.השלמה כאמצעות התלמיד: מאין באות המלים...

חנוכה - בא מ (חנוך); חנוכה - בא מ (חנוכה); מקבי בא מ (מקבת); מכבי בא מ (מי כמוך באלים ה'); מכבי בא מ (מתתיהו כהן בן יוחנן).

בבריקה משותפת עם כל הכיתה:
 לחנוך - מה פירוש המלה? (יש להפנות
 התלמידים לקטע ששמעו); מה חונכים? (לפי
 הנאמר - תוספות מפי המורה); מקב/מכברי
 - מה פירוש המלה? (יש להפנות לקטע
 ששמעו).

III. השלם לאחר האזנה:

- א. הלוחמים החשמולאים:
 (1) ניקו את בית המקדש מ_____
- (2) הכינו את בית המקדש ל_____
- (3) חנכו את_____

ב. על החנוכיה - מה נאמר בקשר
 ל: שמונה נרות; תשעה נרות; מאה
 עשירות.

שעשועים

אפשר לעבוד עם התלמידים על יצירת מילון
 חנוכה. מסתבר שיש בכל אות מאותיות הא"ב
 מושג הקשור בחנוכה: א - אור, אנטיוכוס; ב -
 בית המקדש, ברכות (על הנרות); ג - גבורה,
 גזירות, גפרור; ד - דמי חנוכה... וכה הלאה, עד
 ק - קברות המכבים, קברות; ר - רשעים, רבים;
 ש - שמן, שמונה; ת - תשועה (אפשר ליצור את
 המילון באמצעות תחרות כיתתית או עבודה
 בקבוצות/זוגות).

אפשר לשחק בכיתה במישחק הפכים (לבקש
 מהתלמידים למצוא את הניגוד): אור - חושך,
 מעטים - רבים, רשעים - צדיקים, מכבים -
 מתיוונים.

אפשר לחלק לתלמידים כרטיסי הגדרות ולבקש
 מהם לומר או לכתוב מה מוגדר במשפטים:
 מדליקים בה נרות בחנוכה - (חנוכיה), משחקים
 בו בחנוכה - (סביבון), וכו'.

בסביבון אפשר להשתמש גם לתרגיל לשוני של
 משג: התלמידים יחולקו ל-4 קבוצות: קבוצה א
 תצטרך לומר שם עצם בעברית כשייפול
 הסביבון על ג (נס); קבוצה ב תאמר שם תואר
 כשהסביבון ייפול על ג (גדול); קבוצה ג תאמר
 פועל כשהוא ייפול על ה (היה); קבוצה ד תאמר
 מלת מקום כשייפול על פ (פה).

עשרורים

מה לעשות? לערוך, לנהל, לקיים...

בשלב מסוים במשך הלימודים באולפן רוכש
 הלומד אוצר מלים מכובד דרך אמצעי
 התקשורת: שביתה, הפגנה, מחקר, משא-ומתן,
 שיחות, דו-שיח, ועוד. אך אליה וקוץ בה: כאשר
 הוא משתמש במלים אלה, הוא 'עושה' הכול -
 עושה הפגנה, עושה שביתה, עושה מחקר ועוד.
 כדאי ללמד אוצר מלים זה בצירוף הפעלים
 המצטרפים אליהם (קולוקאציות), וכך לא
 להשתמש באופן מופרז בפועל 'לעשות', ולעלות
 למישלב מדויק יותר.

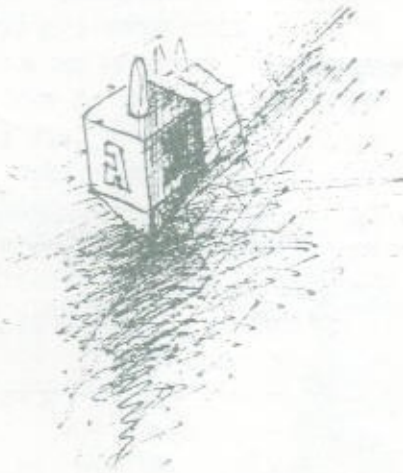
הפעלים השכיחים לצורך זה הם: לערוך, לנהל,
 לקיים. המשותף לכולם הוא שיש להם משמעות
 ראשונה ייחודית, ומשמעות שנייה המחליפה את
 הפועל 'לעשות' בצירוף אוצר המלים שנזכר
 לעיל.

לקיים ²	לנהל	לערוך
משמעות 1: כיצוע של חזה הבטחה דבר הסכם שהוסכם - חק מצויה	משמעות 1: עבודת המנהל - מוסד אירגון זכר	משמעות 1: לסדר - שולחן תוכנית עיתון סרט ספר
כמעט כל מה שאפשר לנהל ולעמוך אפשר גם לקיים: משא-ומתן שיחה הפגנה מסיבה קורס דו-שיח	משא-ומתן דיאלוג שיחה דו-שיח יכוח מאבק דיון (שדה סמנטי משותף): פעולת בריכ מילולית בין שני צדדים.	משמעות 2: לעשות - טיול מחקר ¹ שביתה ניסוי הפגנה קגיות מסיבה קורס

הערות:

- מחקר, ניסוי וקגיות אפשר רק לערוך, לפי הלשון
 הנורמטיבית.
- כדאי ללמד בהקשר זה את הסביל, שהוא בעצם
 השימושי ביותר: נערך, התנהל והתקיים.

אודה דינגל

© כל הזכויות שמורות
 לאגף לחינוך מכוגרים, משרד החינוך והתרבות
 הוצאה לאור: מחלקת הפירסומים,
 משרד החינוך והתרבות
 עיצוב: רוזיטל תרן
 סדר ודפוס: שלט